

e-ISSN: 2630-631X

Article type

Research Article

Subject Area

Social Sciences, Education

Vol: 8

Issue: 55

Year: 2022

Pp: 134-143

Arrival

08 December 2021

Published

27 January 2022

Article ID 1320

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.31576/smr.yj.1320>How to Cite This Article

Eliçora, R. & Özyürek, A. (2022). "Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Kişisel Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(55): 134-143.

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Kişisel Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi¹

Investigation Of Cyberbullying In High School Students According To Some Personal Variables

Rabia ELİÇORA² Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK³ ² Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Muş/Türkiye³ Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi, Karabük/Türkiye

ÖZET

Zorbalık genel olarak ergenlik döneminde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sanal ortamlarda görülen zorbalık da travmaya yol açabilecek sonuçlara neden olabilmektedir. Bu çalışmada lise öğrencilerinde siber mağduriyetin ve siber zorbalıkla başa çıkma becerilerinin cinsiyet, yaş, okul türü ve sosyal medya kullanım süreleri gibi kişisel değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Toplam 348 öğrenci ile yapılan çalışmada, veri toplamada Siber Mağduriyet Ölçeği ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği kullanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında siber mağduriyetin yaş, cinsiyet ve devam ettikleri okul türü açısından değişkenlik göstermediği, sosyal medya hesaplarını kontrol etmek için daha fazla zaman harcayan öğrencilerin mağduriyet puanlarının manidar düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Siber zorbalıkla başa çıkma ölçeğini puanlarının ise yaşa göre farklılaşmadığı ancak cinsiyet, okul türü ve sosyal medya kullanım sürelerine göre farklılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siber mağduriyet, siber zorbalıkla başa çıkma, yardım alma, sosyal medya

ABSTRACT

Bullying generally causes negative consequences during adolescence, bullying seen in virtual environments can also cause traumatic results. In this study, it was aimed to examine cyber victimization and cyberbullying coping skills in high school students according to personal variables such as gender, age, type of school they continue and social media usage times. In the study conducted with 348 students in total, Cyber Victimization Scale and Coping with Cyber Bullying Scale were used as data collection tools. Considering the results, it was found that cyber victimization did not vary in terms of age, gender and the type of school they continue, and the victimization scores of students who spent more time checking their social media accounts were significantly higher. It was concluded that the scores of the scale of coping with cyberbullying did not differ according to age, but differed according to gender, school type and social media usage times.

Keywords: Cybervictimization, coping with cyber bullying, social media, asking for help

1. GİRİŞ

Zorbalık yapmak ya da zorbalığa maruz kalmak ergenlerde olumsuz birtakım sonuçları beraberinde getirmektedir. Zorbalık yapan kişi ve zorbalığa uğrayan mağdur arasında güç dengesizliğinin bulunduğu, kasıtlı olarak zarar vermeyi amaçlayan, süreklilik özelliği gösteren eylemler zorbalık olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1993'ten akt. Yaman vd., 2011). Zorbalık, teknoloji kullanımı ve bireylerin ilgi alanlarının sosyal medyaya kayması sebebiyle siber zorbalık durumuna geçebilmektedir. Siber zorbalık Hinduja ve Patchin (2009) tarafından telefon, bilgisayar ve diğer elektronik aletleri kullanarak kasıt güderek, tekrarlayan tarzda, zarar verme amaçlı eylemler şeklinde tanımlanmaktadır. Siber zorbalık, geleneksel zorbalıktan farklı olarak doğrudan fiziksel yaralanma gibi bir duruma neden olmayıp duygusal yönden zararlı olmaktadır. Geleneksel zorbalık için fiziksel açıdan avantajlı olmak gerekirken siber zorbalık için zorbalık unsurları kısa mesajlar, çevrimiçi paylaşılan fotoğraflar, e-postalar, anlık mesajlar vb. olmaktadır (Huang ve Chou, 2010).

Siber zorbalıkta teknolojik araçlarla karşıdaki bireye rahatsızlık veren içerikli mesaj yollamak, çevrimiçi ortamda bireylere tacizde bulunmak, dalga geçmek, söylenti veya izinsiz şekilde o kişiyle ilgili bilgileri yayınlama, bir başkasının hesabını çalma, çevrimiçi gruptaki bireyi dışlama veya internet aracılığıyla tehdit etme gibi durumlar yer almaktadır (Duman ve Bridge, 2019). Zorba öğrencilerin, davranışlarının sonucunu düşünmeden ve internet etik kurallarına dikkat etmeden, eğlence veya intikam amaçlı, ayrıca zorbalık mağduru bir bireyi korumak amaçlı zorbalığa başvurdukları belirlenmiştir (Altan ve Eldeleklioğlu, 2019; Ergün Başak ve Baştürk, 2019). Siber mağduriyeti konu alan çalışmalarda genellikle kaygı bozukluğuna sahip ergenlerin

¹ Bu çalışma Rabia ELİÇORA tarafından Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK danışmanlığında gerçekleştirilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir

siber mağdur oldukları, kaygı ve depresyon düzeyleri arttıkça bu durumun daha da şiddetlendiği görülmüştür (Çetin vd., 2019).

Siber mağduriyet, alanyazında çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Bayram ve Özkamalı (2019) yaptıkları çalışmada erkeklerin daha fazla siber mağduriyete uğradığını belirtmişler, bunun nedeni olarak da aynı çalışmada erkeklerin daha fazla siber zorba oldukları bulgusundan kaynaklanabileceğini ifade etmişlerdir. Şahin, Sarı, Özer ve Er (2010) yaptıkları çalışmada erkeklerin daha çok zorbalığa maruz kaldıklarını ayrıca erkeklerin en fazla “*e-posta aracılığıyla birisinden hakaret/cinsel içerikli/tehdit içeren mesajlar alma*”, kızların ise “*özel numaradan rahatsız edilme*” davranışlarına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Erkeklerin daha fazla zorbalığa maruz kaldığı sonucuna ulaşan araştırmalar yanında kızların daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığını gösteren araştırmada ise erkeklerin daha fazla siber saldırganlık davranışı sergiledikleri bulunmuştur (Moreno-Ruiz vd., 2019). Yaş ve siber mağduriyet arasında da bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Yaşın artışıyla birlikte siber mağduriyet ve zorbalığın arttığını gösteren bir çalışmada Semerci (2017) 12. sınıf öğrencilerinin 9. sınıftakilere göre hem zorbalık hem mağduriyet düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Güney Kore’de yapılan bir çalışmada 11-14 yaş grubu gençlerde depresif semptomların siber mağduriyetle ilişkili olduğu, siber zorbalığın ise problemleri internet kullanımıyla ilişkili olduğu, aynı zamanda siber zorbalığın karşı gelme davranışları ve saldırganlık gösterdiği saptanmıştır (Jung vd., 2014). Ülkemizdeki okul türlerinin siber mağduriyet üzerinde etkisi olduğu düşünülmekte ve bunun doğruluğunu test etmek için araştırmalar yapılmaktadır. Kız Anadolu ve İmam Anadolu Hatip Lisesi öğrencilerinin Güzel Sanatlar, Fen, Kız Meslek ve Anadolu Lisesi öğrencilerinden daha az düzeyde siber mağduriyet sergilediklerini ifade eden araştırma mevcuttur (Bayram ve Özkamalı, 2019).

Siber zorbalığın yalnızlık veya sosyal destek almak için zorbalığa yöneldikleri düşünülmektedir. Bilgiz ve Peker (2020) internette gördüklerinden etkilenme, online platformlarda yalnızlık ve interneti kullanma öz-yeterliliğinin siber zorbalık yapma durumuna etki ettiğini bulmuştur. Şahin (2012) araştırma sonucunda yalnız kalmanın siber mağduriyetle anlamlı bir ilişkisi olduğuna ulaşmıştır. Buradan yola çıkarak yalnızlığın hem siber mağduriyet hem de siber zorbalığı yordadığı düşünülebilir. Siber mağduriyet puanları yüksek olan öğrencilerin benlik saygısı ve akademik başarılarının düşük olduğu, ayrıca tanımadıkları insanlarla mesajlaşan ve telefonlarına şifre koyan öğrencilerin de yine mağduriyet puanlarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Akçe Sümengen ve Akyüz, 2020). Siber zorbalık kurbanı olan ergenlerin öz düzenleme becerilerinin daha düşük olduğu, bundan dolayı sürekli olarak kendisini mutsuz eden düşünceleri düşünme eğiliminde oldukları, bunun da siber mağduriyetin olumsuz sonuçları olduğu düşünülmektedir (Schunk vd., 2022).

Akbaba ve Eroğlu (2013), ebeveynlerin internet kullanım becerilerinin yüksek olmasının siber zorbalığı azalttığını bulgusuna ulaşmışlardır. İnternet ortamında gizli kimlikler ardına saklanarak yapılan saldırgan davranışlar, yanlış internet kullanımı, oyun bağımlılığı ve internet ortamına taşınan nefret söylemleri siber zorbalık nedenleri arasında sayılabilmektedir (Aslan ve Öney Doğan, 2017). Düşük teknoloji kullanımının akademik zorbalığa karışma ihtimalini, akran ilişkilerinde başarılı olmanın ise kurban olma ihtimalini düşürdüğü düşünülmektedir (Zych vd., 2019).

Siber zorbalık kurbanı olan mağdurlar bunu önlemek isteyebilirler, bu önleme istekleri yine çeşitli faktörlere göre farklılaşmaktadır. Önleme çalışmalarından bazıları aktif başa çıkmayı sağlayarak durumu ortadan kaldırmaya yönelikken bazıları, siber mağduriyetin ortadan kalkmasında yeterli olmayabilir. Alan yazında başa çıkma yöntemleri incelendiğinde, bireylerin zorbalıktan korunmak için bazı stratejiler geliştirdiği ve sosyal destek arayışı, görmezden gelme, farklı bir çıkış noktası bulma gibi yolları denedikleri ifade edilmektedir (Davis vd., 2015). Kullanılan stratejiler, zorbalıkla başa çıkmaya katkıda bulunabilir. Özyeterlik becerisine sahip bireylerin başa çıkma becerilerini olumlu anlamda yordadığı da ifade edilmektedir (Peker ve Ekinci, 2016). Siber zorbalığa maruz kalan mağdurların gönderilen mesajı silmek, göndereni engellemek, siber zorbayı reddetmek ya da zorbalığı görmezden gelmek gibi başa çıkma yöntemleri kullandıkları ifade edilmektedir (Corby vd., 2015).

Alan yazında siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcılarının belirlenmesi (Akbaba ve Eroğlu, 2013; Al Qudah vd., 2020), siber zorbalık ve mağduriyetin duygusal zekayla ilişkisi (Altan ve Eldeleklioğlu, 2019), ergenlerde (Calvede vd., 2010; Tunca ve Geleri, 2020; Türkileri-İnselöz ve Uçanok, 2013), lise öğrencilerinde (Tuğ Karaoğlu ve Çılğın, 2020) ve yetişkinlerde siber zorbalık (Balakrishnan, 2015), kaygı bozukluğu ile siber zorbalık ve mağduriyet (Çetin vd., 2019), öğrencilerin siber zorbalık deneyimleri (Ergün Başak ve Baştürk, 2019; Göldağ, 2017; Özer ve Cemaloğlu, 2016; Topçu vd., 2008) konulu çalışmalar yer almaktadır. Ayrıca Dalmaç-Polat ve Bayraktar (2016) ergenlikte siber zorbalığı ve mağduriyeti, Duman ve Bridge (2019) siber zorbalığa duyarlılığı bazı değişkenlere göre incelemişlerdir. Zhou ve arkadaşlarının ise siber zorbalık risk faktörlerini incelediği çalışmalar bulunmaktadır. Ergenlerle çalışan araştırmacılar ve eğitimcilerin, ergenlere

destek olabilmek için siber zorbalıkla ilgili risk faktörlerinin farkında olarak hareket etmeleri önemli görünmektedir. Lise öğrencilerinin henüz ergenlik döneminde oldukları değerlendirilebilir. Bu çalışmada, lise öğrencilerinde siber mağdur olma ve bununla başa çıkma durumlarının kişisel bazı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda cinsiyet, yaş, okul türü, günlük sosyal medya kullanımı değişkenlerinin lise öğrencilerinin siber mağduriyeti ve siber zorbalıkla başa çıkma becerileri arasında anlamlı fark olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Model

Araştırma tarama modellerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Bu model, iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişimlerinin varlığını sorgulamak ve derecesini tespit edebilmek amacı ile kullanılmıştır (Karasar, 2005 akt. Topuzkanamış, 2010).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu 2018-2019 öğretim yılı Muş ili Merkez ilçesinde liseye devam eden, basit rastgele örnekleme yöntemiyle belirlenen 348 öğrenciden oluşmuştur. Öğrencilerin 174'ü kız 174'ü erkektir. Öğrencilerin %31,9'u 14-15 yaşında, %34,2'si 16 yaşında ve %33,9'u 17-18 yaşındadır. Öğrencilerin %19,5'i Anadolu Lisesi, %18,7'si Meslek Lisesi, %19,3'ü Fen/Sosyal Bilimler Lisesi, %21,8'i Güzel Sanatlar Lisesi ve %20,7'si İmam Hatip Lisesi'ne devam etmekte; %37,4'ü günde 10-30 dk, %10,9'u 31-59 dk, %17,8'i 1 saati, %14,1'i 2 saati, %19,8'i 3 saatlerini sosyal hesaplarını kontrole ayırmaktadırlar.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacı tarafından formu dolduran öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, okul türü, sosyal medya hesaplarını kontrol etme süresine ilişkin bilgilerin sorgulandığı bir kişisel bilgi formu ile Siber Mağduriyet Ölçeği ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği kullanılmıştır.

Siber Mağduriyet Ölçeği, Arıcak, Tanrikulu ve Kınay (2012) tarafından 11-18 yaşındaki ergenlerin siber zorbalık mağduriyet durumunu belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Toplam 24 madde ve “Evet” veya “Hayır” şeklinde yanıtlanmaya dayalı ölçek maddelerinde her “Evet” için 2 puan ve “Hayır” için 1 puan verilmektedir. Ölçekten en az 24 ve en fazla 48 puan alınmaktadır. Alınan yüksek puan siber mağduriyetin yüksek düzeyde olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin tümü için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,89, test-tekrar test için ise 0,75 bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada ise güvenilirlik katsayısı 0,80 bulunmuştur.

Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği, maruz kalınan siber zorbalık durumuyla başa çıkma davranışlarını belirlemek amacıyla Peker, Özhan ve Eroğlu (2015) tarafından geliştirilmiş, 17 madde ve dört alt (Sosyal Destek Arama, Yardım Arama, Mücadele Etme, Çevrimiçi Güvenlik) boyutlu bir ölçektir. Alt boyutlar ergenlerin siber zorbalıkla başa çıkmada maruz kaldıkları zorbalığı çevresindekilerle paylaşma, yardım isteme, başa çıkmaya çalışma ve teknik güvenlik tedbirleri almasına yönelik durumları değerlendirmektedir. Dörtlü derecelendirmeli ölçek “Hiçbir zaman-1 puan”-“Her zaman-4 puan” arasında puanlanmaktadır. Alınan yüksek puan o alt boyuta ilişkin başa çıkma davranışının fazla olduğunu gösterir. Alt boyutlar için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları 0,70-0,86 arasında, iki yarım test güvenilirlik katsayıları 0,66-0,86 arasında, test tekrar test güvenilirlik katsayıları ise 0,68-0,83 arasında bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada ise tüm ölçek için güvenilirlik katsayısı 0,80 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma grubuna, rehber öğretmenler yardımıyla ders akışını aksatmayacak şekilde sınıf ortamında uygulanmıştır. Bilgisayar ortamına girilen verilerin normallik dağılımı Kolmogorov-Smirnov Testi ile incelenmiş ve normal dağılım göstermesi nedeniyle verilerin analizinde t Testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA), normal dağılım göstermeyen değişkenler için Mann-Whitney-U (MWU) ve Kruskal Wallis H (KWH) testleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde lise öğrencilerinin kişisel bazı değişkenlere göre ölçeklerden aldıkları puanlara yönelik analiz sonuçları verilmiştir. Tablo 1'de cinsiyete göre Siber Mağduriyet Ölçeği puanları analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Siber Mağduriyet Ölçeği Puanı t Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S	t	p
Kız	174	26,77	3,62	-0,721	0,471
Erkek	174	27,08	4,36		

Tablo 1’ye göre öğrencilerin cinsiyeti ile Siber Mağduriyet Ölçeği puan farkı manidar değildir ($p>0,05$). Lise öğrencilerinin siber mağduriyetleri cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 2’de cinsiyete göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Puanı MWU Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S	z	p
Sosyal Destek Arama	Kız	174	8,55	2,42	-3,069	0,002*
	Erkek	174	7,73	2,63		
Yardım Arama	Kız	174	12,32	4,86	-1,969	0,049*
	Erkek	174	11,32	4,44		
Mücadele Etme	Kız	174	12,50	3,02	-3,507	0,000*
	Erkek	174	11,55	4,59		
Çevrimiçi Güvenlik	Kız	174	16,24	3,44	-2,580	0,010*
	Erkek	174	15,26	3,65		

* $p<0,05$

Tablo 2’ye göre öğrencilerin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği tüm alt boyut puanları farkı manidardır ($p<0,05$). Kız öğrencilerin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Sosyal Destek Arama, Yardım Arama, Mücadele Etme ve Çevrimiçi Güvenlik alt boyutları puanı ($\bar{x}=8,55$; $\bar{x}=12,32$; $\bar{x}=12,50$; $\bar{x}=16,24$), erkeklerin puanından ($\bar{x}=7,73$; $\bar{x}=11,32$; $\bar{x}=11,55$; $\bar{x}=15,26$) manidar düzeyde daha yüksektir. Siber zorbalıkla başa çıkmada, kızlar erkeklere göre daha fazla sosyal destek aramakta, yardım aramakta, mücadele etmekte ve çevrimiçi güvenlik önlemleri almaktadırlar.

Tablo 3’te yaşa göre Siber Mağduriyet Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Yaşa Göre Siber Mağduriyet Ölçeği Puanı ANOVA Sonuçları

Yaş	n	$\bar{x}$	S	F	p
14-15 yaş	111	26,60	3,26	0,561	0,571
16 yaş	119	27,03	4,12		
17-18 yaş	118	27,13	4,52		

Tablo 3’e bakıldığında öğrencilerin yaşı ile Siber Mağduriyet Ölçeği arasındaki farkın manidar olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Öğrencilerin siber mağduriyet durumları yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 4’te yaşa göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Yaşa Göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Puanı ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{x}$	S	F	p
Sosyal Destek Arama	14-15 yaş	111	7,98	2,70	1,000	0,369
	16 yaş	119	8,41	2,40		
	17-18 yaş	118	8,02	2,56		
Yardım Arama	14-15 yaş	111	12,04	4,79	0,385	0,681
	16 yaş	119	11,91	4,66		
	17-18 yaş	118	11,52	4,61		
Mücadele Etme	14-15 yaş	111	11,85	3,15	0,183	0,833
	16 yaş	119	12,16	3,15		
	17-18 yaş	118	12,04	5,10		
Çevrimiçi Güvenlik	14-15 yaş	111	15,89	3,44	0,893	0,410
	16 yaş	119	15,40	3,56		
	17-18 yaş	118	15,98	3,72		

Tablo 4’e bakıldığında öğrencilerin yaşı ile Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği arasındaki farkın manidar olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Öğrencilerin siber zorbalıkla başa çıkma durumları yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 5’te okul türüne göre Siber Mağduriyet Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Okul Türüne Göre Siber Mağduriyet Ölçeği Puanı ANOVA Sonuçları

Okul Türü	n	$\bar{x}$	S	F	p
Anadolu Lisesi	68	27,20	3,86	0,233	0,920
Meslek Lisesi	65	27,12	4,50		
Fen/Sosyal Bil. L.	67	26,82	4,03		
Güzel Sanatlar L.	76	26,90	4,47		
İmam Hatip L.	72	26,62	3,11		

Tablo 5'e bakıldığında, öğrencilerin devam ettiği okul türü Siber Mağduriyet puanları arasında manidar bir fark yoktur ($p>0,05$). Lise öğrencilerinin siber mağduriyet durumları devam ettikleri okul türüne göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 6'da okul türüne göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Okul Türüne Göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Puanı ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Okul Türü	n	$\bar{X}$	S	F	p
Sosyal Destek Arama	Anadolu Lisesi	68	8,63	2,44	2,051	0,087
	Meslek Lisesi	65	7,52	2,55		
	Fen/Sosyal B.L.	67	8,52	2,56		
	Güzel Sanat. L.	76	8,01	2,52		
	İmam Hatip L.	72	8,02	2,63		
Yardım Arama	Anadolu Lisesi	68	10,25	3,93	3,875	0,004*
	Meslek Lisesi	65	11,69	4,83		
	Fen/Sosyal B.L.	67	12,28	4,56		
	Güzel Sanat. L.	76	13,18	4,43		
	İmam Hatip L.	72	11,56	5,16		
Fark: 1-4						
Mücadele Etme	Anadolu Lisesi	68	11,02	3,07	2,122	0,078
	Meslek Lisesi	65	12,01	6,50		
	Fen/Sosyal B.L.	67	12,89	2,66		
	Güzel Sanat. L.	76	12,34	2,90		
	İmam Hatip L.	72	11,83	3,24		
Çevrimiçi Güvenlik	Anadolu Lisesi	68	15,07	3,18	2,748	0,028*
	Meslek Lisesi	65	15,01	4,33		
	Fen/Sosyal B.L.	67	16,58	2,88		
	Güzel Sanat. L.	76	16,32	3,57		
	İmam Hatip L.	72	15,59	3,61		
Fark: 1-4						

* $p<0,05$

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin devam ettiği okul türü ile Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Yardım Arama ve Çevrimiçi Güvenlik alt boyut puanları arasındaki farkın manidar olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Scheffe Testi ile incelendiğinde Anadolu Lisesi'ne devam edenlerin Yardım Arama alt boyut puanı ($\bar{x}=10,25$) ve Çevrimiçi Güvenlik alt boyut puanı ($\bar{x}=15,01$) Güzel Sanatlar Lisesi'ne devam edenlerin puanından ($\bar{x}=13,18$, $\bar{x}=16,32$) anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur. Siber zorbalıkla başa çıkmada Anadolu Lisesi öğrencilerinin yardım arama ve çevrimiçi güvenlik arama düzeyleri, Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinden daha düşüktür.

Tablo 7'de sosyal medya hesapları kontrol etme durumuna göre Siber Mağduriyet Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Sosyal Medya Hesapları Kontrol Etmeye Göre Siber Mağduriyet Ölçeği Puanı KWH Testi Sonuçları

Hesapları Kontrol Etme Durumu	N	$\bar{x}$	S	H	p
10-30 dk	130	25,83	3,26	28,517	0,000*
31-59 dk arası	38	26,57	3,85		
1 saat	62	27,08	3,60		
2 saat	49	27,77	4,46		
3 saat ve üzeri	69	28,46	4,76		
Fark: 1-3, 4, 5; 2-5					

* $p<0,05$

Tablo 7'ye göre öğrencilerin sosyal medya hesabını kontrol etmeleriyle Siber Mağduriyet Ölçeği puanları farkı manidardır ($p<0,05$). Sosyal medya hesabını kontrol amacıyla günlük 10-30 dakika ayıranların ergenlerin puanı ($\bar{x}=25,83$) 1 saat ($\bar{x}=27,08$), 2 saat ($\bar{x}=27,77$), 3 saat ve daha fazla zaman ayıranlardan ($\bar{x}=28,46$); hesabını 31-59 dakika süreyle kontrol edenlerin puanı ($\bar{x}=26,57$) 3 saat ve daha fazla kontrol edenlerden ($\bar{x}=28,46$) anlamlı oranda daha düşüktür. Lise öğrencilerinin sosyal medya hesaplarını kontrol etme süreleri arttıkça siber mağduriyet düzeyleri de artmaktadır.

Tablo 8'de sosyal medya hesaplarını kontrol etme durumuna göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Medya Hesaplarını Kontrol Etmeye Göre Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Puanı KWH Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Hesapları Kontrol Etme Durumu	N	$\bar{x}$	S	H	P
Sosyal Destek Arama	10-30 dk	130	8,10	2,67	0,019	0,999
	31-59 dk arası	38	8,21	2,50		
	1 saat	62	8,19	2,31		
	2 saat	49	8,12	2,35		
	3 saat ve üzeri	69	8,14	2,77		
Yardım Arama	10-30 dk	130	12,46	4,83	1,476	0,209

	31-59 dk arası	38	11,97	4,48		
	1 saat	62	11,77	4,81		
	2 saat	49	11,44	4,16		
	3 saat ve üzeri	69	10,84	4,67		
Mücadele Etme	10-30 dk	130	12,80	4,75	2,381	0,051
	31-59 dk arası	38	11,42	3,53		
	1 saat	62	11,83	3,05		
	2 saat	49	11,85	2,67		
	3 saat ve üzeri	69	11,18	3,60		
Çevrimiçi	10-30 dk	130	16,56	3,21	10,862	0,028*
Güvenlik	31-59 dk arası	38	14,78	4,29		
	1 saat	62	15,41	3,92		
	2 saat	49	15,40	3,21		
	3 saat ve üzeri	69	15,31	3,55		Fark: 1-2, 3, 4, 5

*p<0,05

Tablo 8'e göre lise öğrencilerinin sosyal medya hesaplarını kontrol etme durumu ile Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Çevrimiçi Güvenlik alt boyut puanları arasındaki fark manidardır ($p<0,05$). Sosyal medya hesabını 10-30 dakika kontrol edenlerin puanı ($\bar{x}=16,56$) 31-59 dakika ($\bar{x}=14,78$), 1 saat ($\bar{x}=14,78$) 2 saat ($\bar{x}=15,40$), 3 saat ve daha fazla kontrol edenlerin puanından ($\bar{x}=15,31$) daha yüksektir. Çevrimiçi güvenlik tedbirlerini alan lise öğrencilerinin sosyal medya hesaplarını kullanım süresi kısadır. Lise öğrencilerinin sosyal medya hesaplarını kontrol etme süreleri arttıkça çevrimiçi güvenlik tedbirlerini kullanma durumları azalmaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Liseye devam eden öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının farklı değişkenlere göre incelendiği bu araştırmada, öğrencilerin cinsiyeti ile Siber Mağduriyet Ölçeği puanları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Cinsiyete göre siber zorbalık ve mağduriyet çalışmalarına bakıldığında kızların daha fazla mağduriyet bildirdiğini (Rice vd., 2015; Yaman, Eroğlu, Peker, 2011) veya erkeklerin daha fazla siber mağdur olduğunu (Calvete vd., 2010; Sincek, 2014) belirten araştırma sonuçlarının bulunduğu görülmektedir. Bu farklı sonuçlar, cinsiyetin tek başına siber mağdur olmak üzerinde etkili olmayıp farklı değişkenlerin ortak etkisinin bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca zorbalık ve mağduriyet kavramlarının ergenlerde nasıl bir algı uyandırdığının bilinmesi de önemlidir. Örneğin; birisi için arkadaşının kendisini oyundan atması siber zorbalığa uğramak/mağduriyet olarak algılanırken bir başkası için bu durum oyunun sonucunda hak ettiği bir durum olarak algılanabilir. Alan yazında cinsiyete ilişkin farklılıkları inceleyen Lenhart ve arkadaşları (2010) erkeklerin daha çok çevrimiçi oyun oynayacakları ortamda, kızların ise sohbet edebilecekleri uygulamalarda vakit harcaladıklarını ifade etmişlerdir. Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada erkekler, kızlara göre siber zorbalık davranışını daha zararsız bulmuşlardır (Ozden ve İçellioglu, 2014). Görüldüğü gibi cinsiyete göre zorbalık tanımları farklılık gösterebilmektedir.

Çalışmada öğrencilerin okul türleriyle Siber Mağduriyet puanları arasında anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. Okul türünün incelendiği araştırmalarda yine bir takım farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Genel liselerde eğitimlerine devam eden öğrencilerin hem siber mağduriyet hem siber zorbalık seviyelerinin mesleki ve teknik öğrenimdekilere nazaran yüksek çıktığı ifade edilmektedir (Göldağ, 2017). Özer ve Şad (2021) ise Anadolu lisesinde okula devam eden öğrencilerin hem siber zorbalık hem de siber kurban olduklarını ve ek olarak okul tükenmişliğinin siber zorbalık ve siber mağduriyeti yordadığını ifade etmişlerdir. Tuğ Karoğlu ve Çılgın (2020), Fen Lisesi öğrencilerinin diğerlerine göre daha fazla siber mağduriyet yaşayan öğrenciler olduğunu saptamışlardır. Erdur Baker ve Kavşut (2007) ise siber mağduriyet ve okul türü açısından anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Okula bağlılık ve okul başarısı düşük ergenlerin siber kurban olma ihtimallerinin daha yüksek olduğu (Schneider vd., 2012) bilinmektedir. Bu nedenle siber zorbalıkla ilgili değerlendirme yapılırken katılımcıların aynı zamanda okula bağlılık ve okul başarısı gibi değişkenlerin ortak etkisini dikkate alınması gerektiği düşünülebilir.

Çalışmada siber mağduriyetin yaşa göre değişkenlik göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Dalmaç Polat ve Bayraktar (2016) araştırmalarında siber mağduriyetin, kaçınıcı sınıf olduklarına ve okul başarısına göre farklılaştığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin yaşı arttıkça mağduriyetleri de artmaktadır (Çiftçi, 2018). Ortaokuldan liseye gidildikçe zorbalık düzeyinde artma olduğunu gösteren araştırma sonuçları bulunmaktadır. Hinduja ve Patchin (2008) siber zorbalığın en çok 15 yaşlarında görüldüğünü bildirmektedir. Duman ve Bridge (2020), Mesch (2009) ve Al Qudah ve arkadaşları (2020) da siber zorbalık ve yaş arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, yaş arttıkça zorbalıkta arttığını ifade etmişlerdir. Mevcut araştırmada büyük yaş grubu ergenlerin mağduriyet puanları diğer gruplardan yüksek bulunsada bu fark anlamlı düzeyde değildir. Yaşın artışıyla birlikte ergenlerin bilgisayar ve internete erişim imkânı, internette daha bağımsız hareket etme oranı

arttırabilir ya da yaşla beraber kullanımı artan internet erişimi ergenlerin uzmanlaştıklarını düşünerek daha rahat hareket etme davranışlarında bulunmalarına neden olabilir.

Çalışmada, ergenlerin yaşı ile Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği alt boyut puanları arasında anlamlı ölçüde bir fark bulunamamıştır. Bu bulguların aksine Peker (2014) başa çıkma becerileri kullanımında 9. ve 10.sınıf öğrencilerinin çaresizlik, 11.sınıf öğrencilerinin ise saldırganlık davranışlarının ön plana çıktığını bulmuştur. Çevrimiçi ortamlarında sorunlu internet kullanımının siber zorbalığı artırdığı bulunmuştur (Gámez-Guadix vd., 2016). İnternet kullanma sıklığının artması, artan siber zorbalık davranışı ile ilişkilendirilebilmektedir (Yaman vd., 2013). Zorbalık mağdurlarının olaydan sonraki durumlarına ilişkin yapılan araştırmalarda mağdurların olumsuz deneyimler sonrasında depresyon (Machmutowa vd., 2012) , duygusal stres, madde kullanımı ve alkol kullanımı görüldüğü ortaya konmuştur (Wiederhold, 2016). Zorbalıkla başa çıkma becerilerinde görülen farklılıklar incelendiğinde, ergenlerin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği puanlarının kızlarda erkeklere göre sosyal destek arama, yardım arama, mücadele etme, çevrimiçi güvenlik boyutlarında daha yüksek bulunmuştur. Kızların zorbalıkla başa çıkmak için yardım isteme davranışlarına karşın erkeklerin misilleme yapma ve dışsallaştırma durumlarının olabileceği düşünülmektedir. Bradbury ve arkadaşları (2018) ile Ang ve Goh (2010) çalışmalarında erkek öğrencilerin misilleme yaptıklarını, Sobba ve arkadaşları (2017), Topçu ve Erdur-Baker (2016), Türkileri-İnselöz ve Uçanok (2013) ise kızların siber zorbalığı ciddi bir sorun olarak görüp dikkat dağıtarak ve sosyal destek arayışına girerek zorbalıkla başa çıkmak için aktif başa çıkma yöntemleri kullanma davranışının daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Araştırma bulguları ve alan yazında elde edilen bulguların benzer olduğu söylenebilir.

Çalışmada Okul türüyle Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Yardım Arama ve Çevrimiçi Güvenlik alt boyut puanları arasında bulunan anlamlı farka bakıldığında, Anadolu Lisesi öğrencilerinin Yardım Arama ve Çevrimiçi Güvenlik alt boyut puanlarının Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerine göre düşük olduğu bulunurken çevrimiçi güvenlik boyutunda ise Fen Lisesi öğrencileri daha yüksek puanlar almışlardır. Bir araştırmada öğrenciler, zorbalığa uğradığında bunun şaka olduğunu düşünerek bunu durduracak bir davranış geliştirmeyeceklerini belirtmişlerdir (Topçu vd., 2008). Zorbalıkla başa çıkma davranışlarında, ergenlerin olayları değerlendirme şekilleri üzerinde okul türleri etkili olabilir. Liseye devam durumunun akademik başarı düzeyiyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde, ergenlerin bilişsel yetenekler yönünden farklılaştığı ve bu durumun zorbalıkla ilgili kavramlara yükledikleri anlamın da farklılaştığı şeklinde yorumlanabilir. Anadolu lisesi ve meslek lisesi öğrencilerinin siber mağduriyet puanları anlamlı olmamakla birlikte diğer okullardan daha yüksek bulunmuştur, siber mağdur olmalarına rağmen yardım arama, çevrimiçi güvenlik gibi aktif başa çıkma becerileri kullanamamaları bu durum ile açıklanabilir.

Çalışmada artan sosyal medya kullanım süresinin Siber Mağduriyet Ölçeği puanı artışıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Çevrimiçi Güvenlik boyutu hesabını hesap kontrolü için daha az zaman harcayanların puanı diğerlerinden anlamlı düzeyde düşük çıkmıştır. Sosyal medya ve interneti kullandıkça artan zorbalık ve mağduriyet durumları ile ilgili araştırmalar mevcuttur (Balakrishnan, 2015; Didden vd., 2009; Zhou vd., 2013, Özer ve Cemaloğlu, 2016). Elde edilen bulguların araştırma bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Sosyal medyada geçirilen süre arttıkça bu sitelere verilen kişisel bilgiler de artmaktadır. Çünkü bu siteleri kullanmak için bazı kişisel verilerin erişimine izin vermek gerekmektedir. Sosyal medyadaki bilgileri koruma konusunda bilgili olan kullanıcıların daha düşük siber mağduriyet düzeyine sahip oldukları bilinmektedir (Macaulay vd., 2020). Diğerlerine göre daha az sosyal medya hesabı kontrol edenlerin önlem almada daha iyi oldukları ya da çok fazla zaman geçirmediikleri için kişisel bilgilerinin mahremiyetini daha fazla korudukları düşünülmektedir. İnternet kullanma becerisi yüksek bireylerin çevrimiçi risklerle başa çıkma becerisinin de yüksek olabileceği düşünülmektedir (Rodriguez vd., 2018).

Siber zorbalık davranışlarının neler olduğu, bireylerin şaka yapmak için ya da farkında olmadan yaptıkları paylaşımların siber zorbalık olup olmadığının farkına varmaları için zorbalık davranışları ve kişisel hakların ihlalini içeren konular ya da kişiliğe zarar verici davranışların neler olduğu konusunda farkındalık kazandırılması gerekmektedir.

Bu araştırmada elde edilen verilerin öğrencilerin kendi bildirimlerine dayalı olması ve araştırmanın yalnızca Muş ilinde gerçekleşmesi araştırmanın sınırlılığı olarak ele alınabilir. Yapılacak benzer çalışmalarda farklı örneklem grupları ele alınabilir ve farklı veri toplama yöntemleri kullanılabilir. Ergenlerin internette vakit geçirdikleri uygulamalar ve karşılaştıkları sorunların ayrıntılı incelenmesi, bu sorunlarla nasıl başa çıktıklarını belirleyen araştırmalar alanyazına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S. & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. 'Eğitim Fakültesi Dergisi', 26 (1), 105-121.
- Al Qudah, M. F., Al Barashdi, H.S., Abu Hashem, H.M.E., Albursan, I.S., Heilat, M. S., Bakhiet, S.F.A. & Al Khadher, M.A. (2020). Psychological security, psychological loneliness, and age as the predictors of cyber bullying among university students. 'Community Mental Health Journal', 56, 393-403.
- Altan, T. & Eldeleklioğlu, J. (2019). Lise öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcısı olarak siber mağduriyet & duygusal zekâ. 'İlköğretim Online', 18 (4), 2147-2156.
- Ang, R. P. & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: the role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry Human Development*, 41, 387-397.
- Aslan, A. & Önay Doğan, B. (2017). Çevrimiçi Şiddet: Bir Siber Zorbalık Alanı Olarak "Potinss" Örneği. 'Marmara İletişim Dergisi', (27), 95-119.
- Balacrishnan, V. (2015). Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and Internet frequency. 'Computers in Human Behavior', 46(2015), 149-157.
- Bayram, F. & Özkamalı, E. (2019). Lise öğrencilerin siber zorbalık yapma ve siber mağdur olma durumlarının incelenmesi. 'İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi', 20 (1), 303-318. DOI: 10.17679/inuefd.54325.
- Bilgiz, S. ve Peker, A. (2020). Ergenlerde kişisel ve çevresel faktörlerin siber zorbalık davranışını yordaması. 'Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi', 9 (2), 430-447.
- Calvete, E., Orue I., Estevez, A., Villardon, L. ve Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. 'Computers in Human Behavior'. 26(5), 1128-1135
- Corby, E.K, Campbell, M., Spears, B., Slee, P., Butler, D., & Kift, S. (2016) Students' perceptions of their own victimization: A youth voice perspective. 'Journal of School Violence', 15(3), 322-342.
- Çetin, F.H., Uçar, H.N., Ersoy, S. A., Kılınç, K., Güler, H.A. & Türkoğlu, S. (2019). Kaygı bozukluğu olan ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet: kontrollü bir çalışma. 'Cukurova Medical Journal', 44(1), 133-139.
- Çiftçi, H. (2018). Siber Zorbalık Davranışları ve Siber Mağduriyet Düzeylerinin Karşılaştırılması. 'Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi', 6(6), 887-897.
- Dalmaç-Polat, Z. & Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyetle ilişkili değişkenleri incelenmesi. 'Mediterranean Journal of Humanities', 4(1), 115-132.
- Davis, K., Randall D. P., Ambrose, A. & Orand, M. (2015). I was bullied too': stories of bullying and coping in an online community. Information, 'Communication & Society', 18(4), 357-375.
- Didden, R., Scholte, R.H.J., Korzilius, H., de Moor, J.M.H., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lang, R. ve Lancioni, G.E. (2009) Cyberbullying among students with intellectual and developmental disability in special education settings, 'Developmental Neurorehabilitation', 12(3), 146-151.
- Duman, N. & Bridge, E. N. (2019). Ergenlerde siber zorbalığa duyarlılığın demografik değişkenler açısından incelenmesi, 'Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology', 1(3), 158-165.
- Duman, N. & Bridge, E. N. (2020). Cyberbullying victimization: a study of middle and high school students, 'Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi', 13(29), 466-82 DOI: 10.12981/mahder.599254
- Ergün Başak, B. & Baştürk, E. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık Deneyimlerinin Olweus'un Akran Zorbalığı Modeli Çerçevesinde İncelenmesi. 'Anadolu Journal of Educational Sciences International', 9(1), 240-278.
- Erdur Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü siber zorbalık. 'Eurasian Journal of Educational Research', 27, 31-42.
- Gámez-Guadix, M., Borrajo, E. & Almendros, C. (2016). Risky online behaviors among adolescents: Longitudinal relations among problematic Internet use, cyberbullying perpetration, and meeting strangers online, 'Journal of Behavioral Addictions', 5(1), 100-107 (2016) DOI: 10.1556/2006.5.2016.013

- Göldağ, B. (2017). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları. 'Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi', 10(54), ISSN: 1307-9581.
- Hinduja, S. & Patchin J.W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. 'Deviant Behavior', 29(2), 129-156.
- Hinduja, S. & Patchin, J.W. (2009). Bullying beyond the schoolyards. California. Carwin.
- Huang, Y.Y. & Chou, C. (2010). An Analysis of Multiple Factors of Cyberbullying Among Junior High School Students in Taiwan. 'Computers in Human Behavior', 26, 1581-1590.
- Jung, Y., Leventhal, B. Kim, S. Y., Park, W. T., Lee, S., Lee, M., Park, S.H., Yang, J., Chung, J., Chung, S. & Park, J. (2014) Cyberbullying, problematic internet use, and psychopathologic symptoms among Korean youth. 'Yonsei Med Journal', 55(3):826-30. doi: 10.3349/ymj.2014.55.3.826.
- Lenhart, A., Purcell, K., Smith, A. & Zickuhr, K. (2010). Social media & mobile internet use among teens and young adults. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/286376855_Social_Media_Mobile_Internet_Use_Among_Teens_and_Young_Adults. 20.09.2020.
- Mesch, G. S. (2009) Parental mediation, online activities and cyberbullying. 'Cyber-psychology and Behavior' .12 (4), 387-393.
- Moreno-Ruiz, D., Martinez-Ferrer, B. & Garcia- Bacete, F. (2019). Parenting styles, cyberaggression, and cybervictimization among adolescents. 'Computers in Human Behavior', 93, 252-259. [abstract].
- Ozden, S. M.ve İçellioğlu, S. (2014). The Perception of Cyberbullying and Cybervictimization by University Students in Terms of their Personality Factor.' 'Procedia - Social and Behavioral Sciences', 116:4379-4383.
- Özer, G. & Cemaloğlu, N. (2016). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yaşama düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Eğitim Yönetim Araştırmaları (e-kitap). Ankara: Pegem Akademi.
- Özer, N. & Şad, S. N. (2021). Lise öğrencilerinde siber zorbalık, siber mağduriyet ve okul tükenmişliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 50 (229) ,393-417.
- Peker, A. (2014). Ergenlerin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Davranışlarının Cinsiyet ve Sınıf Düzeyi Açısından İncelenmesi. 'Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying', 1 (1), 18-32.
- Peker, A. & Ekinci, E. (2016). Genel Öz-Yeterliğin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Davranışları Üzerindeki Yordayıcı Etkisi. 'Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi', 5(4), 2126-2140.
- Rice, E. Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., Montoya, J. & Kordic, T. (2015). Cyberbullying Perpetration and Victimization Among Middle-School Students. 'American Journal of Public Health', 105 (3), 66-72.
- Rodriguez, I., van Oosten & Iguarta, J.J. (2018). A study of the relationship between parental mediation and adolescents' digital skills, online risks and online opportunities. 'Computer in Human Behavior'. 82, 186-198.
- Semerci, A. (2017). Lise Öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. 'Kastamonu Eğitim Dergisi', 25 (4), 1285-1300.
- Schneider, S.K., O'Donnel, L., Stueve, A. & Coulter, R.W.S. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: a regional census of high school students. 'American Journal of Public Health'. 102 (1), 171-177.
- Schunk, F., Zeh, F. & Trommsdorff, G. (2022). Cybervictimization and well-being among adolescents during the COVID-19 pandemic: The mediating roles of emotional self-efficacy and emotion regulation. 'Computers in Human Behavior', 2022 Jan; 126: 107035.
- Sincek, D. (2014). Gender differences in cyber-bullying. Conference: SGEM 2014 Scientific Conference on Psychology and psychiatry, sociology and healthcare, education. [özet]. DOI: 10.5593/sgemsocial2014/B11/S1.026
- Sharma, D., Kishore, J., Sharma, N. & Duggal, M. (2017). Aggression in schools: Cyberbullying and gender issues. 'Asian Journal of Psychiatry', 29, 142-145.

- Sobba, K. N. Paez, R. A. & Bense, T. (2017). Perceptions of cyberbullying: an assessment of perceived severity among college students. 'Tech Trends', 61, 570-579.
- Sümengen Akça, A. & Akyüz, A. (2020). Lise öğrencilerinin siber zorbalığa maruz kalma durumlarını etkileyen faktörler. 'Koç üniversitesi hemşirelikte eğitim ve araştırma dergisi', 17(3), 214-21 doi:10.5222/HEAD.2020.40222
- Şahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents. 'Children and Youth Services Review' 34(4), 834–837
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. & Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. 'Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi', 2010 (21), 257-270.
- Topçu, Ç., Erdur- Baker, Ö. & Çapa-Aydın, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. 'Cyberpsychology & behavior: the impact of the Internet, multimedia and virtual reality on behavior and society' 11(6), 643-8.
- Topçu, Ç. & Erdur- Baker, Ö. (2016). Zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım alma davranışı ve yardım kaynakları. 'Ege Eğitim Dergisi'. 1(17), 127-145.
- Topuzkanamış, A. G. E. Öğretmen adaylarının okuduğunu anlama ve okuma stratejilerini kullanma düzeyleri. 'Türklük Bilimi Araştırmaları' (2010): 655-677
- Tuğ Karoğlu, T. & Çılgın, M. (2020). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığı ve Siber Mağduriyeti Üzerine Bir Çalışma. 'Journal of Social Sciences and Education', 3 (1), 344-355.
- Tunca, G. & Geleri, G. (2020). Okul Türleri Açısından Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Araştırılması. 'Social Sciences Research Journal', 9 (1), 10-18.
- Türkileri-İnselöz, N. & Uçanok, N. Z. (2013). Ergenlerde sanal zorbalık: nedenler, duygular ve baş etme yollarının niteliksel analizi. 'Türk Psikoloji Yazıları'. 16 (32), 20-44.
- Wiederhold, B. H. (2016). How Can Health Professionals Help Prevent Cyberbullying? 'Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking', 19(9), 531.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. & Peker, A. (2011). Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık. İstanbul: Kaknüs.
- Yaman, E., Karakülah, D. & Dilmaç, B. (2013) İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin değerlerini yordayan iki önemli değişken: Siber zorbalık eğilimleri ve okul kültürü arasındaki ilişki. 'Değerler Eğitimi Dergisi'. 11(26), 323-337.
- Zhou, Z., Tang, H., Tian, Y., Wei, H., Zhang, F. & Morrisoni C.M. (2013). Cyberbullying and its risk factors among Chinese high school students. 'School Psychology International'. 34, 630-647.
- Zych, I., Farrington, P. D. & Ttofi, M.M. (2019). Protective factors against bullying and cyberbullying: A systematic review of meta-analyses. Aggression and Violent Behavior. 45, 4-19.